

Contactdagen
voor Belgische en Nederlandse Archeologen en Bouwhistorici
Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Programmaboekje

22^e BNA-Contactdagen
6 t/m 8 mei 2026
Zutphen

Erfgoed
Centrum
Zutphen

Welkom in Zutphen!

Programma

Woensdag 6 mei 2026 - Bonusprogramma

Stadswandelingen in Zutphen (apart aanmelden, beperkt aantal deelnemers)	
14:30-16:00	Excursie 1: Brouwen en stoken <i>Leendert Alberts (Hogeschool Utrecht / StiBON Bieropleidingen) & Arjan den Braven (Erfgoedcentrum Zutphen)</i>
15:30-17:00	Excursie 2: Van kelder tot kap <i>Michel Groothedde (Erfgoedcentrum Zutphen)</i>
Avondlezing en bierproeverij in Regionaal Archief Zutphen Spiegelstraat 13 (apart aanmelden, beperkt aantal deelnemers)	
19:45-20:00	Inloop: registratie, koffie & thee
20:00-21:30	<i>Leendert Alberts, met ondersteuning van Duco Dokter</i> Hop, een bierrevolutie in de middeleeuwen

BNA-Contactdagen 2026 - Zutphen

Donderdag 7 mei 2026

Walburgiskerk Zutphen

09:30-10:00	Inloop (registratie, koffie & thee)
10:00-10:10	<i>Sjoerd Wannet (wethouder Cultuur, erfgoed en culturele evenementen gemeente Zutphen), Michel Groothedde (stadsarcheoloog gemeente Zutphen) & René Arendsen (projectleider erfgoed voor Erfgoedcentrum Zutphen)</i> Opening, inleiding thema Verering en introductie dagvoorzitter
Sessie Religieus erfgoed, relieken en rituelen (I) - sessievoorzitter René Arendsen	
10:10-10:35	<i>Hans Mol</i> De ruimtelijke opzet van de Friese kloosters, 1150-1400
10:35-11:00	<i>Fardau Mulder</i> Nieuwe kloosters in een oud landschap: pre-monastieke geschiedenis van drie Groningse kloosters (Yesse, Aduard, Ter Apel)
11:00-11:30	Koffie-/theepauze
Sessie Religieus erfgoed, relieken en rituelen (I, vervolg) - sessievoorzitter René Arendsen	
11:30-11:55	<i>Jacobine Melis</i> Gebrand op het Verleden. Over het 'onzichtbare' ambacht van de glazenier
11:55-12:20	<i>Sarah Pilzecker</i> Verhalen in glas. Onderzoek naar gebrandschilderd vensterglas uit Zutphen
12:20-12:45	<i>Jorrit van Horssen</i> Gebrandschilderd glas uit Delftse kerken, kloosters en een kasteel
12:45-13:45	Lunch
Sessie Oorlogserfgoed in de Lage Landen - sessievoorzitter Michel Groothedde	
13:45-14:10	<i>Maaïke Kalshoven & Sjaak Mooren</i> Camp d'Utrecht, het legerkamp uit de Franse tijd bij Austerlitz (1804-1808)
14:10-14:35	<i>Arjan den Braven & Eric Norde</i> De kunst van het kamperen. De Staatse legerkampen van Zutphen versus Spijk
14:35-15:00	<i>Hans van Westing</i> Archeologisch onderzoek in de vesting Oudeschans (Gr.)
15:00-15:30	Koffie-/theepauze
15:30-15:55	<i>Birgit Dukers</i> Het rondeel De Vijf Koppen in Maastricht: van toren tot aardlichaam
15:55-16:20	<i>Frederike Verbruggen & Marjolein van der Linden</i> Vroegere voedingsgewoonten te Grave, de meest belegerde stad van Nederland
Sessie Varia (I) - sessievoorzitter Michel Groothedde	
16:20-16:45	<i>Ferry van den Oever</i> Kastelen, buitenplaatsen & geofysica. Hoe pak je dat nu eigenlijk aan?
16:45-17:10	<i>Timo d'Hollosy</i> Huis Cohen, 18 ^e -eeuws stadspaleis onder de loep
17:10-18:40	Borrel

BNA-Contactdagen 2026 - Zutphen

Vrijdag 8 mei 2026 - Walburgiskerk Zutphen

09:00-9:30	Inloop (registratie, koffie & thee)
09:30-9:40	<i>René Arendsen</i> (projectleider erfgoed voor Erfgoedcentrum Zutphen) Dagopening, terugblik op donderdag
Sessie Religieus erfgoed, relieken en rituelen (II) - sessievoorzitter René Arendsen	
09:40-10:05	<i>Annemarieke Willemsen</i> "Misje spelen": over laatmiddeleeuwse religieuze miniaturen
10:05-10:30	<i>Marc Dorst</i> Een stadseigen assemblage pelgrimssouvenirs? Een Dordtse inventarisatie
10:30-10:55	Rica Annaert & Dries Tys De indiculus superstitionem et paganiarum vanuit archeologisch en folkloristisch perspectief
10:55-11:00	Mystery guest
11:00-11:30	Koffie-/theepauze
Sessie Religieus erfgoed, relieken en rituelen (II, vervolg) - sessievoorzitter René Arendsen	
11:30-11:55	<i>Kinie Esser</i> Ritueel begraven dieren en begrafenisrituelen bij dieren
11:55-12:20	<i>Ronald van Genabeek</i> Omgekeerd begraven potten. Een opvallend fenomeen in middeleeuws 's-Hertogenbosch
12:20-12:45	<i>Hein Hundertmark</i> De Maria Magdalenakerk te Geffen. De rijke bouwhistorie van een bijzondere kerk
12:45-12:50	<i>Jim Pepels & Luk van Goor</i> Sint Servaas zijn spiegelreflex. Een Servaas-spiegelinsigne, ca. 1450
12:50-13:45	Lunch
Sessie Varia (II) - sessievoorzitter Jeroen Krijnen	
13:45-14:10	<i>Tom Sprakel</i> 3D-reconstructie van het verdwenen kasteel De Marsch
14:10-14:35	<i>Gabri van Tussenbroek</i> De kapconstructie van de Ridderzaal op het Binnenhof – invloed – bouwtechniek – reparaties
Sessie Van hout naar steen - sessievoorzitter Jeroen Krijnen	
14:35-15:00	<i>Sam Blonk & Edwin Orsel</i> Another Brick in the Wall, onderzoek naar de vroege baksteen
15:00-15:30	Koffie-/theepauze
15:30-15:55	<i>Julie Van Kerckhove, Guido van den Eynde & Olivier van Remoorter</i> 13 ^e -eeuwse baksteen in rurale context middels herkomstanalyse
15:55-16:20	<i>Michel Groothedde</i> Romano-gotische topgevels in Zutphen (en hun dateringsproblemen)
16:20-16:45	<i>Piet Kleij</i> Steen was niet altijd beter
16:45-16:50	<i>Epko Bult</i> Afsluiting en bekendmaking locatie volgende BNA-contactdagen
16:50-17:50	Borrel

Algemene informatie

Locatie avondlezing en bierproeverij **woensdag 6 mei 2026** (bonusprogramma):

Regionaal Archief Zutphen

Spiegelstraat 13, 7201 KA Zutphen

Let op: aanmelding vooraf is verplicht (beperkt aantal beschikbare plaatsen)

Congreslocatie **donderdag 7 mei en vrijdag 8 mei 2026:**

Walburgiskerk Zutphen

Kerkhof 3, 7201 DM Zutphen (ingang zijde 's-Gravenhof)

De avondlezing met bierproeverij op woensdag 6 mei wordt gehouden in het **Regionaal Archief Zutphen (RAZ)** in het monumentale pand aan Spiegelstraat 13 dat in 1442 is gebouwd als het 'Nieuwe Gasthuis'. Het pand bevindt zich op ca. 8 minuten lopen vanaf het treinstation.

Op donderdag en vrijdag 7-8 mei zijn we de hele dag te gast in de **Walburgiskerk Zutphen**. Deze prachtige middeleeuwse kerk met een bewogen geschiedenis ligt op ca. 10 minuten lopen vanaf het treinstation.

Parkeren

Op diverse plekken in de binnenstad van Zutphen kunt u betaald parkeren:

<https://zutphen.nl/parkeren/parkeren-binnenstad/betaald-parkeren>.

Voor lang parkeren adviseren wij de parkeerplaats Houtwal (achter politiebureau), dagkaart €3,20. Vanaf deze parkeerplaats is het ca. 10 minuten lopen naar de Walburgiskerk.

Woensdag 6 mei 2026 - Bonusprogramma

Aparte aanmelding verplicht. Let op: beperkt aantal plaatsen!

Excursie 1: Brouwen en stoken (14:30-16:00)

Stadswandeling door de binnenstad van Zutphen onder leiding van bierhistoricus Leendert Alberts en gemeentelijk archeoloog Arjan den Braven. Breng een bezoek aan de vele bierbrouwerijen die de stad vanaf de late middeleeuwen rijk was en tevens enkele stokerijen uit de vroegmoderne tijd. Na afloop kunnen deelnemers die in de stemming zijn op eigen gelegenheid verder op kroegtocht.

Laatmiddeleeuwse bierbrouwoven in de kelder van Houtmarkt 54 in Zutphen tijdens de opgraving in 1996 (foto Erfgoedcentrum Zutphen).

Excursie 2: Van kelder tot kap (15:30-17:00)

Stadswandeling door de binnenstad van Zutphen langs de vele bouwhistorische én archeologische hoogtepunten en enkele verborgen parels. Onder leiding van wandelende encyclopedie Michel Groothedde, sinds 1992 dé stadsarcheoloog van Zutphen (tevens lid van de werkgroep Bouwhistorie Zutphen).

De Zutphense Bourgonjetoren (gebouwd 1457) en de oudere stadsmuur die teruggaat tot in de 13e eeuw (foto Erfgoedcentrum Zutphen).

Avondlezing en bierproeverij in Regionaal Archief Zutphen (Spiegelstraat 13)

19:45-21:30

Aparte aanmelding verplicht. Let op: beperkt aantal plaatsen!

Hop, een bierrevolutie in de middeleeuwen

Leendert Alberts (Hogeschool Utrecht / StIBON Bieropleidingen), met ondersteuning van Duco Dokters

In de late middeleeuwen trok een golf van vernieuwing door de bierwereld van Noord-Europa. Hop verving andere kruiden die tot die tijd bij de bierbereiding werden gebruikt. Het brouwproces werd aangepast en hobbier werd een lang houdbaar handelsproduct dat in verre streken kon worden verkocht. Bierbrouwen groeide uit tot ambacht en brouwerijen werden commerciële bedrijven met een capaciteit die het plafond van veel huidige craftbrouwerijen ruimschoots oversteeg. Sommige steden specialiseerden zich in de bierproductie en werden de eerste exporteurs van nieuwe biersoorten die markten in binnen- en buitenland veroverden. De bierrevolutie van de late middeleeuwen heeft zijn sporen nagelaten in onze bodem en in gebouwen die her en der nog bestaan. We maken een digitale reis door de middeleeuwse bierwereld, krijgen oog voor het erfgoed van deze bedrijfstak en proeven de smaken van bieren uit de tijd van het ontstaan van onze befaamde bierindustrie.

Uitsnede van het schilderij Kermis met toneel en processie van Pieter Brueghel de Jonge (Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel).

Donderdag 7 mei 2026

Walburgiskerk Zutphen

Sessie Religieus erfgoed, relieken en rituelen (I)

10:00-12:45

sessievoorzitter René Arendsen (Erfgoedcentrum Zutphen)

Dit jaar worden de BNA-Contactdagen gehouden in de Walburgiskerk in Zutphen, van de elfde tot zestiende eeuw de parochie- en kapittelkerk van de Oude Stad. Een bijzonder geschikte locatie voor een sessie over religieus erfgoed in de Lage Landen. Voor deze sessie willen we ons niet alleen richten op bouwhistorisch en archeologisch onderzoek naar religieuze gebouwen zoals kloosters en kerken, maar ook op relieken, pelgrimsinsignes, devotionalia en al dan niet 'heidense' rituelen in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd.

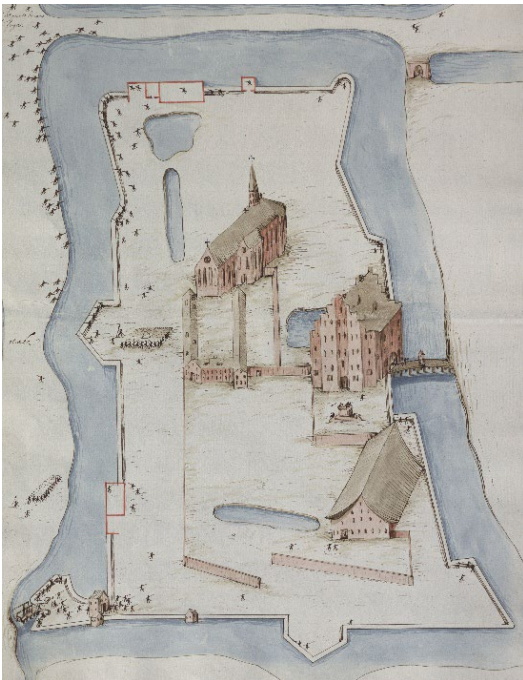

Walburgiskerk gezien vanaf het oude bleekveld bij de Martinetsingel (foto Erfgoedcentrum Zutphen).

De ruimtelijke opzet van de Friese kloosters, 1150-1400

Hans Mol (Instituut voor Geschiedenis, Universiteit Leiden)

In de middeleeuwen kenden de Friese landen tussen Staveren en Bremen een bijzonder dicht kloosterlandschap, met ruim 100 ordehuizen. Eigen eraan was dat grote sponsors ontbraken en de materiële inbreng grotendeels door de leden zelf werd verzorgd met intrededonaties. Opvallend is verder dat de vrouwenkloosters allemaal onder mannelijke leiding stonden. En dat terwijl drie van de vier conventen door vrouwen werden bevolkt. Hun gebouwencomplexen leken op die van de mannen maar waren niet gelijk. Toch lijkt er meer variatie te zijn geweest in constructie en zonering – ook al verschilden ze qua taakstelling onderling nauwelijks van elkaar. Nonnen mochten immers alleen maar bidden. Omdat het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek zich lange tijd alleen op de mannenkloosters richtte, is het een uitdaging de ruimtelijke structuur bij hen te achterhalen. In deze voordracht komt wel eerst het grondplan van de mannenabdijen aan bod, met de vraag of dit ook per orde trouw werd nagevolgd. Daarna richt de blik zich op de nonnen, waarbij extra aandacht uitgaat naar de consequenties van de vereiste strikte afscheiding van de (mannen)wereld. Tot slot wordt gekeken naar de talrijke lekenzusterconventen die vreemd genoeg in Frisia bij de ridderorden worden aangetroffen.

Het kloosterterrein van Lidlum in 1572. Uitsnede uit de Robles-atlas (Bayerische Staatsbibliothek, Cod. icon. 141, plaatnr. 168).

Nieuwe kloosters in een oud landschap: pre-monastieke geschiedenis van drie Groningse kloosters (Yesse, Aduard, Ter Apel)

Fardau Mulder (Rijksuniversiteit Groningen)

Kloosters speelden een grote rol in het landschap van het laatmiddeleeuwse Nederland, zeker in de noordelijke provincies waar in de 12^e en 13^e eeuw enorm veel nieuwe stichtingen waren. Maar andersom is het ook waar: het landschap was tegen die tijd al grotendeels bewoond, verchristelijkt en gecultiveerd. In wat voor landschap kwamen kloosters terecht en wat was de pre-monastieke geschiedenis van de plekken waar ze gebouwd werden? En wat was de rol van die geschiedenis in de identiteit van het klooster? Op basis van drie Groningse kloosters die recent archeologische aandacht hebben gekregen door onderzoekers van het GIA – te Yesse, Aduard en Ter Apel – gaat Fardau in deze lezing in op hoe het combineren van archeologisch en historisch bronmateriaal ons kan helpen het ontstaan van het kloosterlandschap te begrijpen en hoe daar door kloostergemeenschappen betekenis aan werd gegeven.

Opgravingsfoto met graven en muurwerk van het klooster Aduard aan het eind van de jaren 30 in de vorige eeuw.

Gebrand op het Verleden. Over het ‘onzichtbare’ ambacht van de glazenier *Jacobine Melis (Universiteit Leiden / SOB Research)*

Vensterglas. We kijken er dagelijks doorheen, maar zien, observeren en voelen het niet meer. Het is een vanzelfsprekendheid geworden. Ook binnen de archeologie is het een ondervertegenwoordigde en ondergewaardeerde vondstcategorie. Het belandt nog te vaak op de stort naast bakstenen en spijkers. En als het al wordt verzameld worden in het rapport vaak alleen de aantallen en het gewicht benoemd. Toch is er een interessant verhaal te vertellen. Hoe het eeuwen geleden nog als een blijk van welvaart gold en hoe dierbaar en geliefd gebrandschilderde stukken waren.

Jacobine doet promotieonderzoek naar dit onderwerp op basis van archeologische vondsten waaronder een afvalkuil uit de Nieuwstadskerk te Zutphen. In haar presentatie neemt ze je mee in het verhaal van vensterglas van de productie van glasplaten door de glasblazer, via het beschilderen, zetten en restaureren door de glazenier naar het weggooien, hergebruiken en recyclen van het materiaal. Daarbij toont ze voorbeelden van hoe we deze stappen terugvinden in het archeologische materiaal.

Fragment gebrandschilderd glas uit afvalkuil bij de Nieuwstadskerk in Zutphen.

Verhalen in glas. Onderzoek naar gebrandschilderd vensterglas uit Zutphen *Sarah Pilzecker (Team Archeologie, Gemeente Zutphen)*

Het onderzoek naar gebrandschilderd vensterglas uit Zutphen had als doel om de hoofdvraag te beantwoorden: “Wat kan, op basis van het glas uit Zutphen, worden afgeleid over de Zutphense productie van gebrandschilderd vensterglas in de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd?”. Hiervoor zijn 3618 scherven Zutphens gebrandschilderd vensterglas en zes glas-in-loodpanelen uit musea onderzocht. Het vensterglas is bestudeerd en onderling vergeleken. Hierbij zijn parallellen vastgesteld tussen de Zutphense vondsten en vergelijkbaar materiaal uit andere contexten. Ook zijn opgravingsrapportages van de gemeente Zutphen en publicaties over andere vondstcomplexen geraadpleegd. Door archiefonderzoek zijn Zutphense glazeniers geïdentificeerd en via historische kaarten aan woonadressen gekoppeld. Zo is een overzicht verkregen van ambachtslocaties in Zutphen.

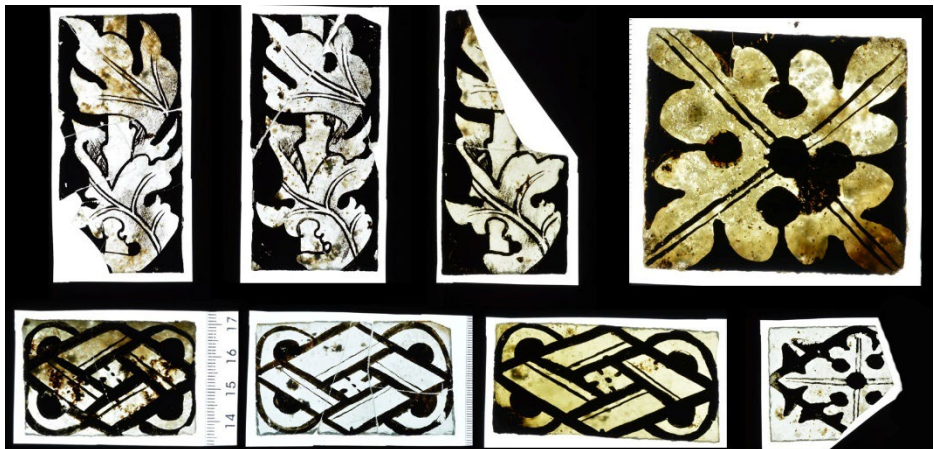
De resultaten tonen aan dat het Zutphense vensterglas een grote variatie aan kenmerken vertoont. Ongeveer 4 procent bestaat uit glazeniersafval, wat wijst op lokale productie. Het glas werd voornamelijk in kerken gebruikt en vrijwel altijd in opdracht vervaardigd, maar ook in woonhuizen en publieke gebouwen toegepast. Deze resultaten betekenen dat er best wat bekend is over de productie van gebrandschilderd vensterglas in Zutphen tijdens de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Glas-in-loodpanelen werden vaak op – of in de buurt van de locatie waar het geplaatst werd gemaakt, bijna altijd in opdracht.

Scherf uit de opgraving van de Lange Hofstraat 7 (vondstnummer 21-1). Adam met een appel en een deel van een slang (Foto Erfgoedcentrum Zutphen).

Gebrandschilderd glas uit Delftse kerken, kloosters en een kasteel *Jorrit van Horssen (Erfgoed Delft)*

In de archeologische collectie van gemeente Delft bevinden zich meer dan 1000 fragmenten gebrandschilderd glas uit zeer diverse perioden en contexten. In het kader van een groot conserveringsproject van kwetsbare materialen zijn alle fragmenten nu geregistreerd, gefotografeerd en geconserveerd. Hoewel het materiaal nog lang niet uitputtend is onderzocht, geeft de ontsluiting voor het eerst een goed overzicht van het gebrandschilderd glas in Delft vanaf de 13^e tot en met de 17^e eeuw.

Bandruitjes uit, of misschien bedoeld voor, de Oude Kerk in Delft. Gevonden in een beerput op het Heilige Geestkerkhof in Delft, datering 15^e eeuw (Foto Erfgoed Delft).

Sessie Oorlogserfgoed in de Lage Landen

13:45-16:20

sessievoorzitter Michel Groothedde (Erfgoedcentrum Zutphen)

Conflicten en (de dreiging van) oorlogen hebben eeuwenlang hun sporen achtergelaten in het landschap. In het geval van Zutphen transformeerde de laatmiddeleeuwse stad zich vanaf de late 16^e eeuw tot een belangrijke vesting- en garnizoensstad. Recentelijk zijn resten aangetroffen van schansen en legerkampen van belegeringen van de stad uit 1584-1586 (Tachtigjarige Oorlog).

In deze sessie willen we kijken naar oorlogs- en conflicterfgoed in de brede zin van het woord: van stadsommuring en vestingwerken tot kazernes en tijdelijke leger- en interneringskampen, maar ook de militaire materiële cultuur.

De slag bij Zutphen in de vroege morgen van 22 september 1586 tussen de overwegend Engelse troepen van het 'Staatse' leger en het Habsburgse leger dat voor minder dan de helft uit Spaanse soldaten bestond. Tekening door de protestantse geestelijke Johann Jakob Wick (1522-1588) naar aanleiding van de berichten die hem op 12 oktober dat jaar ter ore kwamen (Zentralbibliothek Zürich).

Camp d'Utrecht, het legerkamp uit de Franse tijd bij Austerlitz

Maaïke Kalshoven & Sjaak Mooren (BAAC)

In de Franse tijd (Bataafse Republiek (1795-1806) was Nederland een vazalstaat van Frankrijk. In 1806 kreeg het zelfs een Franse koning: Lodewijk Napoleon en spreken we van het Koninkrijk Holland. Dat koninkrijk bleef maar kort bestaan, want al in 1810 werd Nederland officieel onderdeel van het Franse keizerrijk onder Napoleon Bonaparte. Het was een roerige periode waarin Nederland snel veranderde. Ook waren er veel Franse soldaten op onze bodem gelegerd. Tussen 1804 en 1808 bevond zich bij Austerlitz (gemeente Zeist) een enorm Frans-Bataafs/Hollands legerkamp dat zich over drie kilometer uitstrekte.

Tijdens grootschalige opgravingen tussen 2018 en 2021 werden daarvan duizenden sporen teruggevonden. Niet alleen de sporen van de tenten en barakken, veldkeukens en waterputten, maar ook van de plaggenhutten van de kampvolgers. Samen met het zeer gevarieerde vondstmateriaal geeft het een gedetailleerd beeld van de inrichting en het leven in zo'n legerkamp. Tijdens de lezing wordt hierop nader ingegaan.

Zone van het Frans-Bataafs/Hollands legerkamp (1804-1808) geprojecteerd op een luchtfoto (BAAC).

Aquarel door Otto Howen van de piramide van Austerlitz in 1807 (Bijzondere collecties Universiteit Leiden, PK-T-3345).

De kunst van het kamperen. De Staatse legerkampen van Zutphen versus Spijk

Arjan den Braven (Team Archeologie, Gemeente Zutphen) & Eric Norde (RAAP)

Bij recent archeologisch onderzoek in De Hoven (gemeente Zutphen) en in Spijk (gemeente Zevenaar) zijn Staatse legerkampen uit de Tachtigjarige Oorlog aan het licht gekomen.

In Spijk is in 2021 door RAAP ongeveer een kwart van het kampement Het Groot Quartier op het Spijk opgraven. Dit kampement maakte deel uit van de circumvallatielinie rondom de Schenkenschans. Deze linie is in augustus 1635 in opdracht van prins Frederik Hendrik gebouwd nadat de Spanjaarden de Schenkenschans in bezit hadden genomen. Na verovering van de Schenkenschans in april 1636 is het kampement weer verlaten.

Het archeologische onderzoek in De Hoven is momenteel nog in volle gang. In 2024 en 2025 zijn met proefsleuvenonderzoek door Team Archeologie van de gemeente Zutphen minimaal twee legerkampen aan het licht gekomen. Het gaat hierbij om de kampementen die in 1584 en/of 1586 door het Staatse leger zijn aangelegd bij de belegering van de Spaanse schans in De Hoven, recht tegenover de stad Zutphen. Het onderzoek in zowel Spijk als De Hoven geeft een goede inkijk in het dagelijks leven van een kampement in de Tachtigjarige Oorlog. Ondanks overeenkomsten in de inrichting van de kampementen, de achtergelaten wapenuitrusting en persoonlijke bezittingen, zijn er ook opvallende verschillen.

Overzicht van vondsten uit het legerkamp 'Het Groot Quartier op het Spijk' (foto RAAP). Op de achtergrond een uitsnede van de prent van Frans Hogenberg van een laat 16^e-eeuws legerkamp bij Zutphen (Erfgoedcentrum Zutphen).

Archeologisch onderzoek in de vesting Oudeschans (Gr.)

Hans van Westing (Rijksuniversiteit Groningen)

Later dit jaar zal de publicatie Oudeschans: Vesting aan de Dollard (1593-1815) verschijnen. Het betreft de resultaten van de sinds 1982 in de schans uitgevoerde opgravingen. Het onderzoek werd uitgevoerd door vrijwilligers van de Stichting Archeologie & Monument (SAM) en leverde een schat aan vondsten op. De goede conserveringsomstandigheden in de kleibodem leverden veel houten en leren voorwerpen op. Ook kwamen veel keramische gebruiksvoorwerpen tevoorschijn, zoals kinderspeelgoed en grote hoeveelheden uit naburig Duitsland geïmporteerd steengoed, Weser en Werra. De vondsten maakten duidelijk hoe de soldaten met hun gezin in de vesting leefden en werkten en leverden inzicht op in de regionale en internationale handelslijnen.

De schans werd om strategische redenen in 1593 aangelegd rondom een uitwateringssluis in de monding van de Westerwoldse A. Het laaggelegen omwalde terrein was gelegen aan de oevers van de Dollard. Om wateroverlast in de vesting te voorkomen, werd een systeem van greppels en sloten aangelegd. Rond 1625 werden deze sloten gedempt met huisvuil afkomstig uit de schans. Het grootste deel van de geborgen vondsten dateert dan ook uit het eerste kwart van de 17e eeuw. Een woord van dank gaat uit naar de toenmalige gemeente Bellingwedde die, voordat wettelijke bepalingen dit verplicht stelden, de opgravingen mogelijk maakte en alle medewerking verleende om dit project met inzet van vrijwilligers uit te voeren.

Opraving Oudeschans in juli 2002. Foto: Jos Lippold (SAM).

Het rondeel De Vijf Koppen in Maastricht: van toren tot aardlichaam

Birgit Dukers (Buro4 Bouwhistorie)

In maart 2019 stortte een stuk stadsmuur aan de zuidzijde van de historische stadskern van Maastricht in. Dit stuk vestingwerk was tussen 1515 en 1516 aangelegd en ommuurde een nieuw stuk stad, ook wel de Nieuwstad genoemd. Twee rondelen maakten deel uit van deze ommuring. Tijdens het onderzoek naar de instorting van de muur, bleek dat ook in het rondeel ernaast gevaarlijke scheuren te zien waren. Het bouwwerk staat in Maastricht bekend als 'rondeel De Vijf Koppen'. Er werd besloten om dit rondeel, dat opgevuld was met aarde, gedeeltelijk leeg te graven om de druk op de buitenmuren te verlichten en om een beter idee te krijgen van de opbouw ervan. Tijdens de graafwerkzaamheden vond archeologische en bouwhistorische begeleiding plaats. Meter voor meter kwam het oorspronkelijke vroegzestiende-eeuwse vestingwerk tevoorschijn onder later aangebrachte aardlagen. Deze lezing gaat over de ontdekkingen die tijdens dit onderzoek zijn gedaan en zal ook kort ingaan op het restauratieproces van de stadsmuur en het rondeel.

De buitenzijde van de stadsmuur en het rondeel, tijdens de restauratie van de natuurstenen buitenschil (Buro4 Bouwhistorie).

Vroegere voedingsgewoonten te Grave, de meest belegerde stad van Nederland

Frederike Verbruggen & Marjolein van der Linden (BIAX Consult)

Beerputten en waterputten behoren tot de rijkste archeologische archieven van Nederland. Door gunstige omstandigheden blijft organisch materiaal erin vaak goed bewaard, wat ze tot uiterst waardevolle kijkvensters tot het verleden maakt. In de oude stadskern van Grave zijn onlangs diverse onderzoeken uitgevoerd, waarbij beer- en waterputten uitgebreid specialistisch zijn onderzocht op botanische macroresten. Een combinatie met palynologisch onderzoek bleek onmisbaar, niet alleen om groenten, maar ook bijzondere kruiden en specerijen aan te tonen. Bovendien zijn aan de hand van nieuwe endoparasitologische onderzoekstechnieken aspecten van de gezondheidstoestand van de voormalige bewoners van deze vestingstad achterhaald.

Bij dit onderzoek ligt de focus vanaf 1275 tot in de nieuwe tijd, waarbij Grave zich ontwikkelt van een nederzetting nabij het kasteel van Grave naar een stad, die gezien de strategische ligging aan de Maas – tussen 's-Hertogenbosch en Nijmegen in – meermaals het toneel was van politieke twisten en bovendien geteisterd werd door een desastreuze stadsbrand in 1415.

Wat stond er door de tijd heen op het menu van de bewoners van Grave? Waar haalden zij hun voedsel vandaan en wat zegt dit over hun sociale status? En zijn de gevolgen van conflicten in de meest belegerde stad van Nederland merkbaar in de voedingsgewoonten en leefomstandigheden?

Eén van de bestudeerde beerputten van Grave-Hofplein (links, bron: Oosterbaan & Griffioen 2018) en echte lampionplant, of 'creecken van over zee', waarvan zaden zijn aangetroffen in een 15e-eeuwse waterput te Grave-Hofplein (rechts, bron: Dodoens 1554).

Sessie Varia (I)

16:20-17:10

sessievoorzitter René Arendsen (Erfgoedcentrum Zutphen)

Kastelen, buitenplaatsen & geofysica. Hoe pak je dat nu eigenlijk aan?

Ferry van den Oever (Saricon BV)

Geofysisch onderzoek, ofwel non-destructief onderzoek kent vele toepassingen. Het is een manier om in de bodem te kijken zonder te graven. In deze lezing wordt speciaal aandacht besteed aan geofysisch onderzoek dat de spreker heeft verricht naar en op kasteelterreinen.

Enige aandacht zal kort worden besteed aan de theorie van geofysische technieken, mogelijke techniekeuzen en de vraag 'hoe een goed geofysisch onderzoek op te tuigen'. Vervolgens zal worden ingezoomd op diverse voorbeelden. Dit verhaal leent zich niet voor diepgravende conclusies op locatieniveau en detailbesprekingen, maar het is een weergave en inzicht van de mogelijkheden.

Geofysisch onderzoek bij Chateau-du-Soudun (Frankrijk) (foto Saricon).

Huis Cohen, 18e-eeuws stadspaleis onder de loep

Timo d'Hollosy (Centrum voor Archeologie, Gemeente Amersfoort)

In 1780 liet bankier Benjamin Cohen in Amersfoort (NL) een bestaand huis verbouwen tot een indrukwekkend stadspaleis, volledig in de op dat moment hypermoderne Lodewijk XVI-stijl. Verrassende ontdekking tijdens recentelijk bouwhistorisch onderzoek was dat behalve het exterieur ook het gehele interieur sindsdien vrijwel onveranderd is gebleven. De meer dan veertig kamers en ruimtes in het huis beschikken nog altijd over hun oorspronkelijke afwerking. Dat maakt Huis Cohen tot een zeldzame tijdcapsule, waarin de laat-achttiende-eeuwse wooncultuur uitzonderlijk goed te bestuderen is.

In deze lezing worden twee verrassende onderzoeksresultaten toegelicht. Ten eerste de hiërarchie van ruimtes. Vuistregel binnen bouwhistorisch onderzoek is dat de rijkste ruimtes bedoeld zijn voor representatie - maar hoe is die rijkdom eigenlijk te meten? De uitkomsten blijken minder vanzelfsprekend dan verwacht. Daarnaast komt het gastencircuit aan bod. Op ingenieuze wijze stuurt Huis Cohen met haar 47 deuren gasten ongemerkt langs een zorgvuldig georkestreerde route langs de representatieve ruimtes, terwijl bewoners en personeel heel andere wegen bewandelden.

Huis Cohen in Amersfoort (foto's Timo d'Hollosy).

Vrijdag 9 mei 2026

Walburgiskerk Zutphen, Kerkhof 3

Sessie Religieus erfgoed, relieken en rituelen (II)

9:30-12:50

sessievoorzitter René Arendsen (Erfgoedcentrum Zutphen)

Dit jaar worden de BNA-Contactdagen gehouden in de Walburgiskerk in Zutphen, van de elfde tot zestiende eeuw de parochie- en kapittelkerk van de Oude Stad. Een bijzonder geschikte locatie voor een sessie over religieus erfgoed in de Lage Landen. Voor deze sessie willen we ons niet alleen richten op bouwhistorisch en archeologisch onderzoek naar religieuze gebouwen zoals kloosters en kerken, maar ook op relieken, pelgrimsinsignes, devotionalia en al dan niet 'heidense' rituelen in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd.

De laatmiddeleeuwse Nieuwstadkerk (Sint-Janskerk) van Zutphen (foto Erfgoedcentrum Zutphen).

“Misje spelen”: over laatmiddeleeuwse religieuze miniaturen

Annemarieke Willemsen (Rijksmuseum van Oudheden)

In Nederland en Vlaanderen zijn de afgelopen decennia duizenden miniatuur-gebruiksvoorwerpen en figuren uit de 14de-16de eeuw teruggevonden, vooral met metaaldetectors. Ze weerspiegelen het dagelijks leven, inclusief allerlei kleine versies van liturgische en devotionele objecten. Deze variëren van kleine loodtinnen altaarstukken tot kelken, wierookbranders en monstransjes.

Hun opgravingscontexten in combinatie met iconografische bronnen geven aan dat deze voorwerpen werden gebruikt om in huis de katholieke mis te imiteren, zeker ook door kinderen. Hoewel goed bekend uit Zuid-Nederland, met name Zeeland en Dordrecht, lijken dit soort religieuze miniaturen in bijvoorbeeld Groot-Brittannië te ontbreken. Waarom is dat?

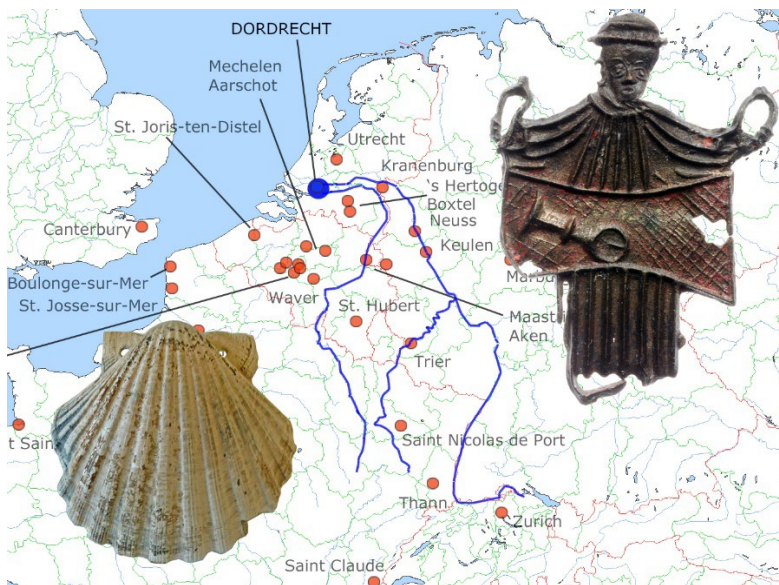

Miniatuur monstrans/reliëkhouders van lood-tinlegering met Christus aan het kruis, Maria en Johannes. Datering ca. 1400-1600. Bodemvondst door Archeologie West-Friesland in de Vijzelstraat Enkhuizen (foto Huis van Hilde, inv.nr. 5312-002, <https://hdl.handle.net/21.12153/obj51809>).

Een stadseigen assemblage pelgrimssouvenirs? Een Dordtse inventarisatie

Marc Dorst (vakteam erfgoed, gemeente Dordrecht)

Tussen 1997 en 2001 is bij een opgraving in de Dordtse binnenstad een grote hoeveelheid loodtinnen pelgrimssouvenirs gevonden. Het merendeel was afkomstig uit de steden Keulen, Aken en Maastricht. Destijds is gesuggereerd dat dit toegeschreven kon worden aan de goede bereikbaarheid via de Rijn en Maas. Er werd een vergelijking gemaakt met de middeleeuwse handelsroutes voor keramiek, hout en wijn waardoor de stad al een sterke verbinding had met het Rijn- en Maasland. Deze suggestie zou betekenen dat er mogelijk sprake kan zijn van een stadseigen assemblage aan pelgrimssouvenirs. Of, anders gezegd, dat er een voorkeur van de Dordtenaren zou zijn voor specifieke pelgrimsoorden die mede bepaald kan zijn door de goede verbinding via de grote rivieren. Rondom deze vraagstelling is een archeologische inventarisatie gemaakt van alle Dordtse pelgrimssouvenirs voor de periode tweede helft 13^e eeuw tot circa 1525. In deze presentatie zal de aard van dit assemblage worden besproken en ingegaan worden op de mogelijkheid dat de Dordtenaren een voorkeur hadden voor bepaalde pelgrimslocaties. Om welke pelgrimsoorden gaat het en in welke mate werden deze bezocht? En zijn er mogelijk sociaal-demografische, economische of demografische aspecten aan te wijzen die hiervoor verantwoordelijk zijn?

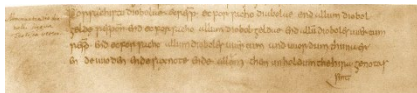

Dorst 2026, vakteam erfgoed, gemeente Dordrecht.

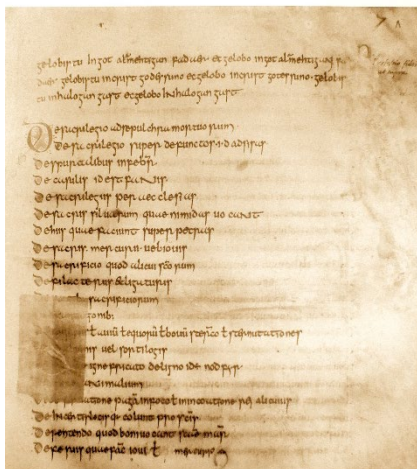
De *Indiculus superstitionem et paganiarum* vanuit archeologisch en folkloristisch perspectief

Rica Annaert (Onroerend Erfgoed – Vlaanderen) & Dries Tys (IOED de Merode)

De *Indiculus superstitionem et paganiarum* is een interessante bron voor de kennis van pre-christelijke geloofssystemen uit het midden van de 8^e eeuw. Dit rapport van een invloedrijke geestelijke die dicht bij het Karolingische hof stond, geeft een overzicht van ‘heidense’ rituelen en ceremonies die in die periode nog steeds in gebruik waren. Tegenwoordig is de consensus dat het rapport niet gaat over een nieuw veroverd gebied maar een kerngebied van het Frankische rijk, namelijk de regio Noord-Francia ofwel de (huidige) Lage Landen. Verschillende folkloristische en religieuze gebruiken worden er nog steeds volgens oude tradities uitgevoerd. Het is opmerkelijk dat veel van deze tradities overeenkomen met de verboden ‘heidense’ rituelen opgesomd in de *Indiculus*. Hieruit blijkt dat het christendom in de 8^e eeuw nog niet algemeen aanvaard was in dit deel van het Austrasische koninkrijk. De pre-christelijke rituelen die verbonden waren met het kosmologische wereldbeeld van de boerenbevolking, waren te sterk om snel te verdwijnen door de acties van missionarissen als Amandus en Eligius. Integendeel, het werd een zeer lange strijd die nooit helemaal tot een einde kwam. Veel van de ‘heidense’ rituelen werden door de Kerk immers in een gekerstende vorm aanvaard en sommige worden zelfs tot vandaag uitgevoerd.

Indiculus superstitionem et paganiarum
([https://i2.wp.com/www.jassa.org/wp-content/uploads/2016/12/incubusz.jpg dsfdf](https://i2.wp.com/www.jassa.org/wp-content/uploads/2016/12/incubusz.jpg?d=1)).

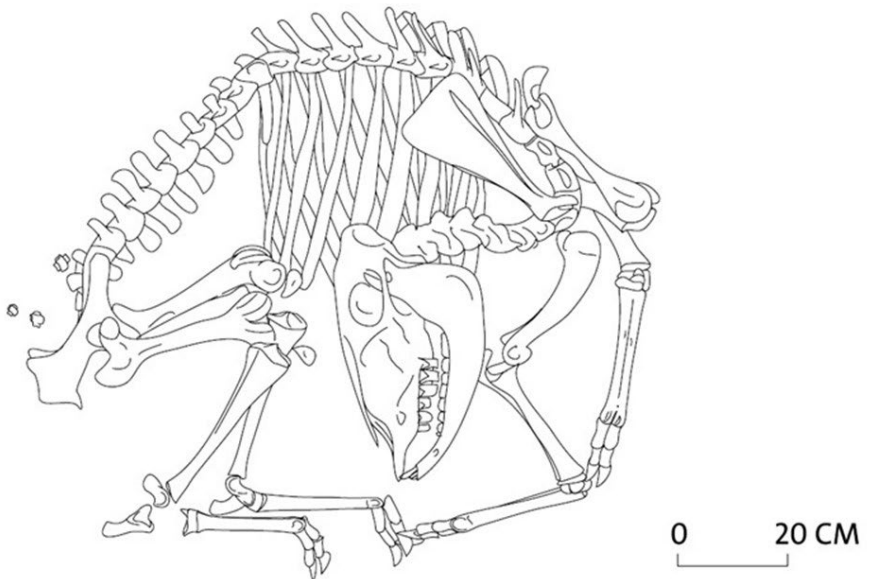
Ritueel begraven dieren en begrafenisrituelen bij dieren

Kinie Esser (Archeoplan Eco)

Voor de vroege middeleeuwen zijn er duidelijke aanwijzingen voor rituele begravingen van dieren. Met name in grafvelden, maar ook in nederzettingen komen ze voor. In de loop van de tijd verdwijnen deze duidelijk herkenbare rituelen bij diergraven. Daarmee veranderen ook de opvattingen over dierbegravingen. Voor de late middeleeuwen en de nieuwe tijd worden er vooral praktische redenen voor de dierbegraving aangevoerd. Daarmee wordt impliciet verondersteld dat mensen destijds vooral een economische relatie met dieren hadden en blijven emotionele en rituele betekenissen buiten beeld.

Toch worden dieren in de late middeleeuwen tot zelfs diep in de moderne tijd soms op een opvallende wijze begraven. Ze liggen bijvoorbeeld helemaal opgerold in een kuil (zie afbeelding) of zijn in stukken gesneden en keurig in een kist gelegd.

Is het terecht dat rituele praktijken niet meer deel uitmaken van interpretaties? Wat kan er meer achter zo'n begraving zitten?

Een rund van vindplaats WPIII te Midden Delfland, begraven in een krappe ronde kuil (bron Slopsma 2006).

Omgekeerd begraven potten. Een opvallend fenomeen in middeleeuws 's-Hertogenbosch

Ronald van Genabeek (Erfgoed 's-Hertogenbosch)

In de zomer van 2020 werd tijdens een opgraving aan de Weversplaats in 's-Hertogenbosch een bijzondere ontdekking gedaan. Onder de haard van een 14^e-eeuws woonhuis kwamen drie op hun kop begraven kannen tevoorschijn. Een vergelijkbare vondst werd enkele jaren daarvoor op een andere opgraving in die stad gedaan, waarbij zowel onder de haard als onder de drempel omgekeerde potten werden aangetroffen. Dit bijzondere verschijnsel komt met enige regelmaat voor in 's-Hertogenbosch bij huizen uit de 13^e en 14^e eeuw, maar uit andere plaatsen zijn nauwelijks parallellen gepubliceerd. Het brengen van bouwoffers is een bekend gebruik maar meestal dienen potten dan als container voor de offers. In dit geval waren de potten juist op hun kop begraven. Ook dit zal ongetwijfeld een rituele betekenis hebben gehad maar het blijft onduidelijk wat de precieze bedoeling was. In de bijdrage zullen de verschillende vondsten en hun mogelijke verklaringen worden gepresenteerd.

Opgraving Weversplaats in 's-Hertogenbosch met omgekeerde potten onder een 14^e-eeuwse haardplaats (foto Erfgoed 's-Hertogenbosch).

De Maria Magdalenakerk te Geffen. De rijke bouwhistorie van een bijzondere kerk

Hein Hundertmark (zelfstandig bouwhistoricus / Gemeente Nijmegen)

Met de afronding van de restauratie van de Maria Magdalenakerk te Geffen (NB) is een onderzoek naar de bouwhistorie van de kerk uitgevoerd. Hierbij is gebruik gemaakt van geofysisch onderzoek naar alleen archeologisch traceerbare bouwfases van de kerk, bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek aan het bestaande gebouw en archiefonderzoek. Tevens is oud onderzoek opnieuw tegen het licht gehouden. Dit heeft nieuwe inzichten opgeleverd over de bouwgeschiedenis, inclusief de voorgangers van het huidige gebouw. Ook de gevolgen van oorlogen en twisten, gekoppeld aan het bouwhistorisch- en dendrochronologisch onderzoek, hebben veel wetenswaardigheden over het gebouw in relatie met de tijd opgeleverd. Hierdoor is het nu mogelijk om de geschiedenis van de kerk op bijzonder gedetailleerde wijze chronologisch weer te geven.

De Maria Magdalenakerk te Geffen.

Sint Servaas zijn Spiegelreflex. Een Servaas-spiegelinsigne, ca. 1450

Jim Pepels (lokaal archeologisch/historisch deskundige) & Luk van Goor (Researcher / Developer / Specialist Digital Heritage)

Honderden lood-tinnen insignes van Sint Servaas (? - 384 AD) zijn bekend. Vaak met zijn kromstaf de draak dodend en in zijn andere hand, de Servatiusleutel.

Echter, van een recent verworven Servaas- spiegelinsigne (h 11,8 × b 6,2 cm), zijn er nu pas twee bekend.¹

Spiegelinsignes hebben hun oorsprong in Aken, vanaf de tweede helft 15^e eeuw.²

Insignes van Servaas die de draak doodt, komen voor vanaf 1300 tot 1450.³

Een afgietsel van een klok uit ca. 1450, uit Grieben (DE), heeft een beeltenis van Servaas, die linkt met het Servaas-spiegelinsigne.⁴ Een late datering rond 1450, is hiermee aannemelijk. Mogelijk gegoten voor een zevenjaarlijkse Heiligdomsvaart, of de inzegening in 1478 van de 'Koningskapel' van de Sint Servaasbasiliek in Maastricht. Het gestileerd gotische frame van het insigne, de kapel of de basiliek met zijn (koor)torens weergevend.

De pelgrim richtte het spiegelkje op een cultusobject of relikwie, om iets van de heilzame, beschermde kracht op te vangen.

Links: Servaas-spiegelinsigne (Collectie & foto: Pepels). Rechts: reconstructie insigne op basis van Servaasinsigne (gespiegeld) uit Hansering, Greifswald (Bron: Oostzee Zeitung, 10-05-2020).

¹ Kunera/Collectie Pepels.

² Asperen van, Hanneke, Aanraken met de ogen, 10 maart 2021.

³ Vetjens, Yvonne, Pelgrimsteken met de heilige Servaas, 2011.

⁴ Kunera 11144, op aanwijzing van Asperen.

⁵ Coenen, Pieterneel, Maastricht, stad van Sint Servaas, 30. Uit: Pelgrimage naar Maastricht, 2025.

Sessie Varia (II)

13:45-15:00

Sessievoorzitter Jeroen Krijnen (Erfgoedcentrum Zutphen)

3D-reconstructie van het verdwenen kasteel De Marsch

Tom Sprakel (Saxion Hogeschool)

Deze presentatie gaat over kasteel De Marsch, een kasteel dat ooit in het dorp De Hoven in Zutphen heeft gestaan, maar inmiddels volledig verdwenen is. Daarom is onderzocht of het mogelijk is een reconstructie van het kasteel te maken aan de hand van 3D modelleren, gecombineerd met archeologisch en historisch onderzoek. Hiervoor is onderzoek gedaan naar de geschiedenis en de inwoners van het kasteel. Er is gekeken naar de archeologische vondsten die afkomstig zijn van het kasteelterrein. Uit dit onderzoek zijn drie verschillende bouwfases naar voren gekomen. Om een goed beeld te kunnen geven van het exterieur van het kasteel zijn er verschillende 3D-modellen gecreëerd. De modellen laten het kasteel in drie verschillende fasen zien: een mottekasteel uit de periode 1000-1250, het kasteel van 1300-1573 en de laatste fase van het kasteel uit 1630-1780. Het onderzoek dat hierbij heeft plaats gevonden is uitgevoerd voor Team Archeologie Zutphen en was onderdeel van een afstudeeronderzoek.

Afbeelding van kasteel De Marsch gemaakt door Cornelis Pronk 1730 (links) en de 3D-reconstructie door Tom Sprakel (rechts).

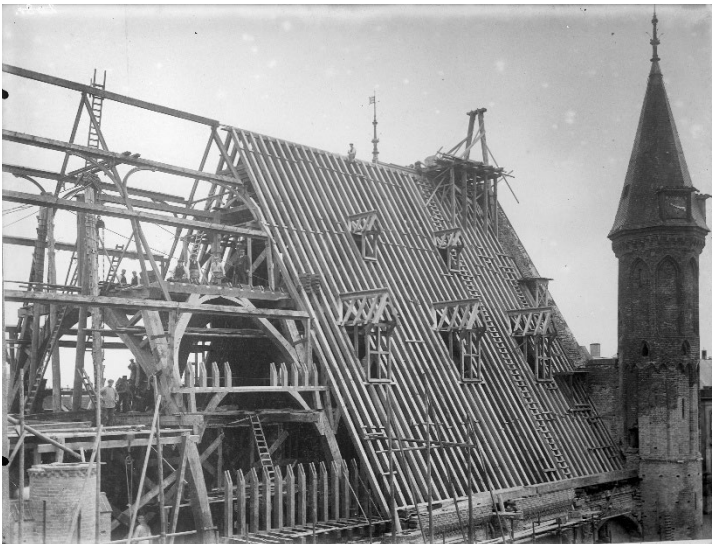
De kapconstructie van de Ridderzaal op het Binnenhof – invloed – bouwtechniek – reparaties

Gabri van Tussenbroek (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed / Universiteit van Amsterdam)

De dertiende-eeuwse kapconstructie van de Ridderzaal op het Haagse Binnenhof was zonder meer een spectaculaire innovatie in het bouwen van die tijd. Het bouwkundige inzicht, dat door de toepassing van kaspanten relatief licht maar toch stevig kon worden gebouwd, begon zich in de dertiende eeuw in de Lage Landen te verspreiden en luidde een periode in van efficiëntere bouw, in vergelijking met de massieve, ‘romaanse’ manier van bouwen in de periode daarvoor.

In de bijdrage wordt ingegaan op de totstandkoming van de Ridderzaal in de tijd van graaf Floris V, de voorbeelden die een rol kunnen hebben gespeeld bij de totstandkoming ervan en de wijze waarop de bouw was georganiseerd.

De kapconstructie werd in 1861 gesloopt en vervangen door een gietijzeren kap, die op zijn beurt weer werd vervangen door een reconstructie van de oorspronkelijke toestand. Op basis van negentiende-eeuwse documentatietekeningen en onderzoek in de grafelijke rekeningen wordt uiteengezet hoe de oorspronkelijke constructie in elkaar zat, en welke reparaties er in de veertiende eeuw zijn uitgevoerd om het bouwwerk te laten voortbestaan. In de vroegst bewaarde grafelijke rekeningen wordt al melding gemaakt van reparatie aan daken. Een spectaculaire restauratie in 1387 en de daarop volgende jaren maakt duidelijk dat ver voor 1861, het jaar waarin de kap werd gesloopt, al grote delen van de constructie moeten zijn vervangen.

Den Haag, Ridderzaal, werkzaamheden tijdens de reconstructie van de kapconstructie in 1904 (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 006015).

Sessie Van hout naar steen

14:35-16:45

Sessievoorzitter Jeroen Krijnen (Erfgoedcentrum Zutphen)

Zutphen 'versteende' tussen 1285 en 1400 in rap tempo. Een rijkdom aan middeleeuwse huizen is in de stad behouden gebleven. Het versteningsproces van laatmiddeleeuwse steden is echter complexer dan het op het eerste gezicht lijkt.

De focus in deze sessie ligt op vroege steenbouw, baksteenproductie, natuursteenhandel en -gebruik en het proces van verstening van steden, dorpen en boerderijen in de Lage Landen.

Het Lerinckhuis (Agnietensteeg 9, Zutphen) waarvan de laatmiddeleeuwse topgevel nog goed is bewaard (foto Erfgoedcentrum Zutphen).

Another Brick in the Wall, onderzoek naar de vroege baksteen

Sam Blonk (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) & Edwin Orsel (Erfgoed Leiden en Omstreken)

Anders dan gebruiksaardewerk, is baksteen nooit het onderwerp geweest van methodische analyse. Het project Another Brick in the Wall (II) brengt hier verandering in. Door het ontwikkelen van een analysemethode en best practice worden nieuwe wegen ingeslagen om meer duidelijkheid te verkrijgen over de oorsprong, productie, verspreiding en datering van de vroegste Nederlandse baksteen.

Uit verschillende regio's worden zoveel mogelijk vroege bakstenen samengebracht. Uniforme documentatie – volgens een eerder binnen Another Brick (I) ontwikkelde methode – moet leiden tot het identificeren van constanten in de vroegste baksteenproductie. Door vondstcontext én materiaaleigenschappen te analyseren zullen – zo is de hypothese – voor het eerst verschillen worden blootgelegd tussen bakstenen die in Groningen, Friesland, Holland, Utrecht en Brabant zijn geproduceerd.

Door documentatie ontstaan datasets die ieder op zichzelf min of meer vergelijkbare kenmerken vertonen. Hiermee komen regionale verschillen aan de oppervlakte en ontstaat een referentie voor identificatie van stenen.

Voor deze innovatieve methodische nulmeting wordt samengewerkt met baksteenbeherende instellingen in Nederland en Vlaanderen. Deze nulmeting resulteert in een referentiekader en een aantal datasets die in een latere fase in aanmerking komen voor nader experimenteel natuurwetenschappelijk onderzoek, waarmee de referentie voor identificatie van stenen in de toekomst nader zal worden ingekaderd.

*Another Brick from the Wall
(Rijksdienst voor het Cultureel
Erfgoed / Erfgoed Leiden en
Omstreken).*

13^e-eeuwse baksteen in rurale context middels herkomstanalyse

Julie Van Kerckhove (Aardewerk & Archeologie), Guido van den Eynde (Gemeente Tilburg) & Olivier van Remoorter (BAAC)

Het gebruik van baksteen in de 13^e eeuw in rurale context, en de herkomst ervan, is slecht gekend. Herkomstanalyse biedt de mogelijkheid om de herkomst van middeleeuwse baksteen te onderzoeken.

In Tilburg werd in 2023-2024 voor het eerst archeologisch onderzoek uitgevoerd in het centrum van de stad. De start van de bewoning gaat hier terug op een hof uit de 11^e eeuw. Rond 1185 bouwde de heer van Tilburg hier de eerste voorganger van de huidige Heikese kerk. Bij de kerk werd een kuil aangetroffen die gevuld was met bouwpuin dat vermoedelijk afkomstig was van een voorheen onbekende 13^e-eeuwse bouwphase. Een opvallende vondst is een vroege baksteen van een groot formaat. Aardewerk & Archeologie heeft de herkomst van de baksteen onderzocht, gebruik makend van een door hen ontwikkelde methode voor herkomstanalyse die is afgestemd op de Vlaams-Nederlandse regio. Tot op heden is deze alleen toegepast bij aardewerk, maar uit dit onderzoek blijkt de methode uitstekend geschikt voor baksteen en grofkeramiek.

Uit de eerste resultaten kan o.a. geconcludeerd worden dat in het zuiden van Nederland rekening gehouden dient te worden met import van vroege baksteen vanuit Noord- Vlaanderen. Deze lezing zal ingaan op de herkomst van de baksteen en de implicatie voor onze kennis over de introductie van baksteen op het Noord-Brabantse platteland.

Onderzochte baksteen afkomstig van een 13^e-eeuwse bouwphase van de Heikese kerk in Tilburg (Foto Aardewerk & Archeologie).

Romano-gotische topgevels in Zutphen (en hun dateringsproblemen)

Michel Groothedde (Team Archeologie, Gemeente Zutphen)

Sinds de oprichting van de bouwhistorische werkgroep in 1994 en de aanstelling van de gemeentelijk bouwhistoricus in 1998 zijn in het centrum van Zutphen opvallend vaak resten van oude topgevels met architectuurdetails aangetroffen. En af en toe wordt er nog steeds wel eens een gevonden. In de meeste gevallen gaat het om nissen van (blind)vensters, die in de literatuur worden getypeerd als Romano-gotisch. Ze zijn er in verschillende vormen en detaillering en mogelijk is er sprake van een typologische ontwikkeling in de 13^e en (vroeg) 14^e eeuw. Er is weinig vergelijkingsmateriaal. Slechts in Deventer zijn voorbeelden bekend. Maar een nadere studie naar vroege stenen huizen in het Duitse Rijnland (veelal verwoest, soms nog bestaand) leert dat er onmiskenbare invloed vanuit die streek is. Er is ook informatie over de afwerking van dergelijke gevels en dat levert een heel verrassend straatbeeld op. De datering blijkt evenwel lastig door het ontbreken van authentieke kapconstructies erachter die dendrodateringen opleveren. Maar als je de overige bouwhistorische gegevens op een rij zet dan valt ook daar wel iets over te zeggen.

*Topgevel van Frankensteeg 13 na restauratie
(foto Erfgoedcentrum Zutphen).*

Steen was niet altijd beter

Piet Kleij (Gemeente Zaanstad)

In de Zaanstreek bleef de uit de middeleeuwen daterende houtbouw overheersend tot ver in de achttiende eeuw. Wel zijn vanaf het midden van de zeventiende eeuw steeds meer invloeden van steenbouw te zien in de gebouwen uit die tijd. Stapsgewijs werd de steenbouw geïntroduceerd die pas na invoering van de woningwet in 1902 volledig tot ontplooiing kwam.

Een 18^e-eeuws houten Zaanse huis. Eigenlijk de Oud-Katholieke schuilkerk, vermomd als woning (Gemeente Zaanstad).

Colofon

Programmaboekje Contactdagen voor Belgische en Nederlandse
Archeologen en Bouwhistorici Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

22° BNA-Contactdagen
6 t/m 8 mei 2026
Zutphen

**Erfgoed
Centrum
Zutphen**

© 2026 Erfgoedcentrum Zutphen & SPA-Onderzoek

Samengesteld door Arjan den Braven (Erfgoedcentrum Zutphen) en Marie-France van Oorsouw
(Organisatie BNA-Contactdagen)

De organisatie van de BNA-Contactdagen heeft ernaar gestreefd de rechthebbenden van de gebruikte afbeeldingen te achterhalen en toestemming te verkrijgen. Indien desondanks beelden zijn gebruikt waarvan u meent dat u rechthebbende bent, vragen wij u contact op te nemen met het Erfgoedcentrum Zutphen en/of SPA-Onderzoek.

<https://erfgoedcentrumzutphen.nl/>
<https://spa-onderzoek.nl/BNA-Contactdagen/>